

Ewa Tokajuk

Przyczyny i zapobieganie kryzysom finansowym na przykładzie polskiego sektora bankowego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 38, 81-87

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA TOKAJUK

Uniwersytet w Białymstoku

PRZYCZYNY I ZAPOBIEGANIE KRYZYSOM FINANSOWYM NA PRZYKŁADZIE POLSKIEGO SEKTORA BANKOWEGO

Wprowadzenie

Podstawowym warunkiem funkcjonowania gospodarki jest sprawny obieg pieniądza. Zaburzenia tego obiegu są najczęściej spowodowane brakiem odpowiednio rozwiniętych instytucji finansowych, błędnymi decyzjami i regulacjami prawnymi, a czasem działaniami spekulacyjnymi inwestorów. W konsekwencji prowadzą do mniej lub bardziej poważnych kryzysów na rynkach finansowych i mają odbicie w problemach gospodarczych.

Globalne rynki finansowe doświadczają obecnie napięć w skali i o zasięgu, jakiego jeszcze nigdy wcześniej w naszym stuleciu nie doświadczaly. Bez wątplenia kryzys zapoczątkowany w Stanach Zjednoczonych w 2007 roku jest pierwszym kryzysem XXI wieku, z jakim przychodzi się zmierzyć globalnym rynkom finansowym i całej gospodarce. W obliczu narastających napięć powstaje pytanie: jak inny, a na ile podobny jest kryzys w USA w stosunku do kryzysów z XX wieku i jak poradzi sobie polski sektor finansowy, a w szczególności bankowy? Ważne jest, czy doświadczenia zdobyte podczas wcześniejszych kryzysów zaowocują efektywnymi działaniami rządu i instytucji polskiego sektora bankowego (w tym instytucji nadzoru bankowego) mającymi na celu złagodzenie skutków największego jak dotąd kryzysu XXI wieku?

Celem niniejszego artykułu jest omówienie podstawowych problemów związanych ze zjawiskiem kryzysu bankowego od strony teoretycznej i na przykładach zaistniałych już w praktyce kryzysów, w tym metod ich przewycięzania.

Istota pojęć: kryzys finansowy czy bankowy

Zdefiniowanie kryzysu finansowego nie jest prostym zadaniem. Wielu ekonomistów podjęło tę próbę i okazuje się, że pojęcie można rozpatrywać w wielu aspektach.

Słowo „kryzys” (*krisis*) pochodzi z języka greckiego i pierwotnie oznaczało moment przełomowy, punkt zwrotny, ale też odsiew, wybór, rozstrzygnięcie¹.

¹ W. Morawski: *Kronika kryzysów gospodarczych*. Trio. Warszawa 2003, s. 9.

W definicji Fredericka S. Mishkina istotą kryzysu finansowego są zakłócenia na rynku finansów. Spadają ceny aktywów, upadają instytucje zarówno finansowe, jak i niefinansowe².

Prof. C. Józefiak definiuje kryzys finansowy jako: niewypłacalność banków i przedsiębiorstw w skali wyraźnie przekraczającej kilkuletni poziom zjawiska. Wg niego kryzys finansowy ściśle związany jest z kryzysem ekonomicznym, który z kolei utożsamiany jest ze spadkiem produkcji i zatrudnienia w gospodarce. Jedną z przyczyn kryzysu finansowego może być kryzys walutowy, którego główną cechą jest odpływ kapitału zagranicznego, w efekcie silna deprecjacja, a w końcu konieczność dewaluacji krajowego pieniądza przez bank centralny. Impulsy kryzysowe przenikają z rynku walutowego na rynki pieniężne, kapitałowe, a także bankowe. Odwrotna zależność również występuje³.

MFW definiując pojęcie zwraca uwagę na możliwy run lub przesunięcia w portfelach instytucji, które nie upadną, bierze też pod uwagę interwencje rządu⁴. Kryzys bankowy według Funduszu nie odnosi się bowiem do innych instytucji rynku finansowego niż banki. Jego istotą są poważne masowe problemy banków spowodowane potencjalnym lub rzeczywistym runem na nie. Banki w takiej sytuacji zawieszają regulowanie zobowiązań i potrzebują masowej pomocy od rządu, bez niej upadają.

Według M. Iwanicz-Drozdowskiej kryzys bankowy to sytuacja, w której znaczna część sektora bankowego traci bezpieczeństwo. Można to odnosić zarówno do liczby upadłości (upadłości masowe), jak i udziału poszczególnych banków w rynku. Symptodem kryzysu jest wzrost należności zagrożonych oraz powstanie strat w sektorze bankowym. W praktyce często utożsamiania się pojęcia kryzys bankowy i kryzys finansowy. Z racji tego, że w wielu krajach (głównie rozwijających się i przechodzących transformację systemową) banki stanowią najistotniejszą grupę pośredników finansowych – takie podejście jest uzasadnione, jednak należy wziąć pod uwagę to, iż kryzys finansowy dotyka również innych niż banki pośredników finansowych. Pojęcie kryzysu finansowego jest więc szersze⁵.

Niewypłacalność banków spowodowana zmniejszeniem ich kapitału własnego, a w konsekwencji utratą płynności może przybrać wymiar systemowy. Kryzys finansowy w takim wymiarze jest największym zagrożeniem dla rynku finansowego. „Systemowe kryzysy finansowe (...) mogą wywierać szeroki niepożądany wpływ na sferę realną gospodarki (produkcję, konsumpcję i obrót)”⁶.

² F.S. Mishkin: *Ekonomika pieniądza, bankowości i rynków finansowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 276.

³ *Kryzysy finansowe. ich przyczyny, skutki i sposoby przewycięzania*. Red. J. Żabińska. Akademia Ekonomiczna im. Karola Adamicieckiego, Katowice 2000, s. 37.

⁴ M. Iwanicz-Drozdowska: *Kryzysy bankowe – zagadnienia ogólne*, http://www.nbportal.pl/library/pub_auto_B_0100:KAT_B4873.PDF.

⁵ *Ibidem*.

⁶ A. Jurkowska-Zeidler: *Bezpieczeństwo rynku finansowego w świetle prawa Unii Europejskiej*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008, s. 177.

Przyczyny kryzysów

Kryzysy bankowe pojawiły się praktycznie wraz z powstaniem banków. Ich przyczyny były różne, zależnie od okresu, w jakim występowały. Na początku generowane były przez pojedyncze instytucje w obrębie jednego sektora i zamykały się w granicach państwa, z czasem wykraczały nie tylko poza sektor, kraje, ale i kontynenty.

Najczęściej spotykanymi w literaturze przedmiotu czynnikami odpowiadającymi za kryzysy są⁷:

- a) czynniki wewnętrzne, do których należy zaliczyć błędy w polityce makroekonomicznej i słabości strukturalne oraz instytucjonalne poszczególnych krajów;
- b) czynniki zewnętrzne, związane z postępującą globalizacją, liberalizacją, deregulacją rynków finansowych oraz otwarciem krajowych rynków na świat;
- c) czynniki psychologiczne, do których należy zaliczyć instynkt stadny inwestorów, pesymistyczne i optymistyczne nastroje inwestorów oraz zjawisko „samospełniającej się przepowiedni”, czyli „podażanie za prognozą”, za które w największym stopniu odpowiedzialne są media kreujące opinie publiczne.

Rodzaje kryzysów bankowych

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat kryzysy bankowe występowały dość często, choć nie ma jednoznacznej opinii co do faktycznej liczby kryzysów, bowiem różnie były one definiowane. Według M. Iwanicz-Drozdowskiej kryzysy bankowe można zakwalifikować do 3 grup⁸:

1. Kryzysy przegrzanej koniunktury dotyczące krajów uprzemysłowionych (Hiszpania, Norwegia, Finlandia, Szwecja, USA, Japonia) – grupa I.
2. Kryzysy transformacji dotyczące krajów przechodzących transformację systemową (Litwa, Łotwa, Estonia, Rosja, Ukraina, Gruzja, Kirgistan, Bułgaria, Polska) – grupa II.
3. Kryzysy nierównowagi wewnętrznej i zewnętrznej oraz utraty zaufania inwestorów dotyczące pozostałe rynki wschodzące (Meksyk, Argentyna, Tajlandia, Indonezja, Malezja, Korea, Filipiny) – grupa III.

Metody zapobiegania i przewycięzania kryzysów finansowych

Aby zapobiec powstawaniu i rozprzestrzenianiu się kryzysów bankowych na wiele powiązanych ze sobą instytucji na skutek problemów jednego banku, system bankowy powinien być stabilny. Tym bardziej że dróg przenoszenia się ryzyka systemowego jest wiele⁹:

⁷ Por. J. Rymarczyk: *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. PWE, Warszawa 2006, s. 222.

⁸ M. Iwanicz-Drozdowska: *op.cit.*

⁹ A. Jurkowska-Zeidler: *op.cit.*, s. 180.

- poprzez rynek międzybankowy,
- system płatniczy,
- przepływ informacji.

Niekorzystne zjawiska mogą być przenoszone z jednego kraju do innego (wymiar transgraniczny), z podmiotu na inny podmiot w ramach jednego sektora (wymiar wewnątrzsektorowy) bądź też pomiędzy różnymi sektorami (wymiar międzysektorowy)¹⁰. Istotna jest więc umiejętność zarządzania ryzykiem przez banki oraz ostrożność w tym działaniu.

Każdy kryzys potrafi być inny, jednak istnieją elementy, które występują zawsze. Są to: dewaluacja waluty kraju dotkniętego kryzysem (często bardzo silna), skokowe obniżanie rezerw walutowych oraz stopy procentowe rosnące niespodziewanie¹¹. Nieodłącznym elementem kryzysu potrafią być też spekulacje przybierające formę ostrych ataków oraz paniczne reakcje uczestników rynku finansowego.

Kryzysom teoretycznie można zapobiegać. Istotne jest monitorowanie pewnych zmiennych, które pozwalają określić występowanie lub brak zagrożenia. Do zmiennych tych ekonomiści zaliczyli¹²:

- odchylenie realnego kursu walutowego od istniejącego trendu,
- wzrost eksportu,
- saldo rachunku obrotów bieżących w relacji do PKB,
- stan rezerw walutowych w stosunku do agregatu pieniężnego,
- wzrost kredytów krajowych w relacji do PKB,
- różnice w stopie inflacji między analizowanym krajem a USA.

Gdy zapobiec się nie uda lub gdy kryzys jest nieunikniony, niezwykle ważna jest szybka reakcja i podjęcie właściwych działań pozwalających zminimalizować negatywne efekty kryzysu. Do działań takich zaliczyć można wszelkie aktywności mające na celu przywrócenie zaufania do sektora bankowego i naprawę jego sytuacji, w tym¹³:

- tworzenie ad hoc systemów gwarantowania depozytów, z często 100% gwarancjami,
- tworzenie instytucji odpowiedzialnych za przeprowadzenie restrukturyzacji,
- wsparcie kapitałowe banków (*quasi-nacjonalizacja*),
- konsolidację banków,
- sprzedaż części bądź całości przedsiębiorstwa bankowego,
- tworzenie banków pomostowych (*bridge banks*),
- przekazywanie bankom papierów wartościowych w celu poprawy ich wyników finansowych,
- pożyczki na restrukturyzację,

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Kryzysy finansowe...*

¹² *Ibidem*.

¹³ M. Iwanicz-Drozdowska: *op.cit.*

- wydzielenie z banków złych długów i przekazanie ich do specjalnych spółek,
- kupno przez państwo bądź specjalną instytucję należności zagrożonych.

Obecny kryzys na rynkach finansowych

W roku 2008 miało miejsce największe od czasów Wielkiego Kryzysu załamanie gospodarcze na świecie. Podobnie jak w 1929 roku sytuacja wymknęła się spod kontroli po pęknięciu banki spekulacyjnej w Stanach Zjednoczonych, banki na rynku kredytów hipotecznych. Fatalna sytuacja przełożyła się na pogorszenie sytuacji w całym sektorze finansowym.

Kryzys wybuchł ze zdwojoną siłą po upadku pierwszego w Stanach Zjednoczonych banku Lehman Brothers – 15 września¹⁴.

W coraz większym stopniu obecny kryzys odczuwany jest przez polski rynek finansowy oraz sektor bankowy i jego klientów. Z uwagi na wsparcie polskich banków przez ich spółki-matki, polski sektor bankowy odczuł efekty kryzysu dopiero w ostatnich miesiącach ubiegłego roku. Tymczasem potrzeba działań powinna była spotkać się z reakcją już wcześniej. Na świecie już 15 września zostały podjęte aktywne działania banków centralnych – dostarczanie płynności w ramach operacji otwartego rynku przez FED, Europejski Bank Centralny (EBC), banki centralne Anglii, Australii, Kanady, Szwajcarii, Norwegii i Rosji¹⁵. Wkrótce po tym banki centralne zaczęły zwiększać lub wprowadzać linie swapowe. Rządy krajów usilnie pracowały nad planami pomocowymi, ratunkowymi, kryzysowymi. Chwilę później posypały się decyzje gwarancji depozytów dla największych banków (w USA, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Grecji, następnie w Niemczech, Danii, Islandii, Szwecji i Austrii). Kolejnym krokiem były obniżki stóp procentowych¹⁶.

Tymczasem w Polsce nie działo się nic podobnego. Kiedy na rynku dochodziło do znacznych zawirowań, w Polsce trwał spór polityczny co do przystąpienia do strefy euro. Brak jednoznacznej deklaracji przyczynił się do destabilizacji złotówki. Na rynkach międzynarodowych całą sytuację uznano za przesłankę podatności naszego kraju na kryzys walutowy. Pierwsze aktywne reakcje banku centralnego pojawiły się dopiero w listopadzie – 4 listopada sektor został zasilony w krajową walutę dzięki efektywnej operacji dostrajającej repo o terminie trzymiesięcznym; 21 listopada pojawiła się możliwość zasilenia sektora we franki szwajcarskie dzięki operacji swap. Powyższe kroki były pierwszymi działaniami zawartymi w stworzonym przez rząd „pakiecie zaufania” dla sektora bankowego. Pakiet

¹⁴ Poważne problemy nie ominęły innych instytucji – Amerykańskiego AIG, Ameribank Inc., Wachovii Corp., Bear Sterns, Washington Mutual, Meryll Lynch, belgijsko-holenderskiego banku Fortis, islandzkiego Glintir, Landsbanków Islands Hf, brytyjskiego Bradford & Bingley, niemieckiego Hypo Real Estate, belgijsko-francuskiej grupy finansowej DEXIA i wielu innych. *Przegląd stabilności systemu finansowego – październik 2008*, NBP, Warszawa 2008, <http://www.nbp.pl>.

¹⁵ Z kolei specjalne komunikaty o monitorowaniu sytuacji czy też gotowości wsparcia wystosowały: EBC, banki centralne Anglii, Niemiec, Szwajcarii i Japonii.

¹⁶ *Ibidem*.

złożył osiągnięcie trzech celów: umożliwienie bankom pozyskiwania środków złotych na okresy dłuższe niż jeden dzień, umożliwienie pozyskiwania środków walutowych oraz zwiększenie możliwości pozyskiwania płynności złotej przez banki poprzez rozszerzenie zabezpieczeń operacji z NBP¹⁷.

Kolejnym krokiem podjętym przez polski rząd było zwiększenie gwarancji depozytów bankowych (28 listopada depozyty gwarantowane wzrosły do równowartości 50 tys. euro). Decyzja ta była dostosowaniem się do przyjętych przez UE rozwiązań poprawy sytuacji w sektorze bankowym¹⁸.

Kwestia obniżki stóp procentowych również została podjęta znacznie później niż w większości krajów, wręcz przeciwnie: gdy stopy na świecie malały, w Polsce rosły. Pierwsza od 2006 roku obniżka stóp procentowych miała miejsce 26 listopada, stopy zostały obniżone wówczas o 25 punktów bazowych¹⁹. Kolejne obniżki miały miejsce w grudniu, styczniu i lutym, co zaskoczyło nieco rynek, ale doprowadziło do tego, że stopy NBP obecnie wynoszą odpowiednio: stopa referencyjna 4,00%, stopa lombardowa 5,50%, stopa depozytowa 2,50%, stopa redyskonta weksli 4,25%. Decyzja Rady była wynikiem znacznego osłabienia dynamiki wzrostu.

Podsumowanie

Aby skutki kryzysu finansowego nie dotknęły zanadto polskiego sektora bankowego, banki nie mogą poprzestawać na działaniach rządu czy NBP. Ważne jest, aby też same starały się poprawić funkcjonowanie rynku międzybankowego. Tym bardziej że sytuacja polskiego systemu bankowego jest inna niż w krajach UE²⁰:

- W bilansach polskich banków nie ma ryzykownych instrumentów z zachodnich rynków finansowych. Oznacza to, że nie ma bezpośredniego wpływu kryzysu na wyniki finansowe i współczynniki wypłacalności. Polskie banki są wypłacalne i sektor notuje w 2008 roku wysokie zyski.
- W polskim sektorze bankowym jest o wiele niższa relacja kredytów do depozytów sektora niefinansowego. Oznacza to niższe potrzeby w zakresie finansowania rynkowego.

¹⁷ M. Reluga, M. Groniewski: *Podczas kryzysu liczy się szybkość reakcji*, <http://www.rp.pl/art-tykul/19423.244572> Podczas_kryzysu_liczy_sie_szybkość_reakcji.html oraz *Bankowcy pozytywnie oceniają pakiet zaufania NBP*, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Bankowcy-pozytywnie-oceniaia-pakiet-zaufania-NBP-1846423.html>.

¹⁸ M. Żarska: *To co cieszy splanujących kredyty złote, martwi oszczędzających*, <http://www.rp.pl/art-tykul/181773.241600.html>.

¹⁹ *Stopy procentowe obniżone o 25 punktów*, <http://www.wprost.pl/ar/145556/> oraz *RPP obniżyła stopy procentowe o 75 punktów bazowych*, <http://gospodarka.gazeta.pl-gospodarka/1.69866.6095394>.

²⁰ D. Tymoczko, J. Osiński: *Podatnicy nie powinni ratować zyskownych banków*, <http://www.rp.pl/art-tyku/1/5,221465> Podatnicy_nie_powinni_ratowac_zyskownych_bankow.html.

- Większość banków posiada właściciela strategicznego, najczęściej w postaci dużego banku europejskiego. Banki-matki dysponują nadal dużymi kapitałami, a do ich dyspozycji postawiono środki przewyższające bilion euro.

Istotne jest też dbanie przez bank o swoją reputację, gdyż dwie trzecie wartości rynkowej banków jest ściśle powiązana z ich reputacją. Potwierdza to trafność starej greckiej maksymy, według której „reputacja jest warta więcej niż pieniądze”.

CAUSES AND PREVENTING OF FINANCIAL CRISES ON THE EXAMPLE OF THE POLISH BANKING SECTOR

Summary

Bank crises are an immanent feature of the banking activity. But problem global financial markets encountered which, of his scale and sweep, earlier in our century still never experienced. Without a doubt the initiated crisis in the United States in 2007 is the first crisis of the 21st century financial institutions and a total economy are happening to stand up to which. In spite of the extensive knowledge about causes and noticing effects of crisis exactly, one should as soon as possible prepare appropriate institutional frameworks of the conduct of business in the financial sector (including prudent regulations) what will reduce the risk taken by entities acting on it and appropriate frames for managing with contingency what will allow for the withdrawal fast and of effective actions.